

*MÁRTON János*¹:

Jonathan Sacks: *Een gebroken wereld heel maken – Verantwoordelijk leven in tijden van crisis.* [Eredeti cím: *To Heal a Fractured World – The Ethics of Responsibility*, Schocken kiadó, 2007], Fordította: Hans van der Heiden, Skandalon, Middelburg, 2017, ISBN: 978-94-92183-34-7, 352 old.

A könyv szerzője, Jonathan Sacks (1948), Nagy-Britannia egykori főrabbija. Megjelent könyvei a zsidó és nem zsidó közösségekre egyaránt nagy sikerrel hatottak. A vallások közötti párbeszéd elkötelezett híve, és meggyőződése, hogy mert Isten az embert szeretettel teremtette, az embernek is kötelessége a maga rendjén ezért a teremtett világért és magáért az emberért felelősséget vállalni. Egy róla, magyarul megjelent cikkben ezt olvashatjuk:

„Egy úriembert mindig csalhatatlan ízlés, fanyar humor, visszafogott, ugyanakkor céltudatos fellépés, rendíthetetlen elvhűség és persze nagy adag türelem jellemez. Nos, ez az érzékeny, kifinomult, mégis férfiaságot sugárzó és méltóságteljes karaktertípus úgy tűnik, las-

---

¹ Óraadó tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar, e-mail: bonchida332@yahoo.com.

san örökre kivész a mindennapjainkból, a nagyobb nyilvánosságot jelentő közéleti fórumoknak pedig talán soha nem is volt igazán része. Hiszen ahogy Lord Shaftesbury, egy vérbeli gentleman mondta: -Aki békében van önmagával, másokat is békén hagy.- Ám egy igazi, művelt úriember, ez a ritka madár alkalmas lehet arra, hogy gondolataival, emberi tartásával kiközösítse megszokott kényelmükből mindazokat, akiket veszélyez a tömegkultúra langymeleg semmitmondása. Külön szerencse, ha éppen a zsidó világban akad valaki, aki mély gondolataival nem csupán évezredek bölcsességét tükrözi vissza, hanem korszerű nézeteivel és ötleteivel tízezrek életét képes megváltoztatni. Sir Jonathan Sacks ráadásul valódi brit főrend, lord, ami egy zsidó rabbi esetén legalábbis szokatlan.²²

A könyvet 2006-ban adják ki és 2016-ban a holland fordítást a Skandalon kiadó. A fordító, Hans van der Heiden, a könyvvel kapcsolatosan megjegyzi, hogy szerinte a könyv olyan kérdéseket feszeget, amelyekkel a mai társadalom minden nap szembesül: ha a társadalomnak igazságosságra és emberségre van szüksége, mennyire terheli az embert a felelősség mindazért, ami történik? A könyvet a szerző három nagy részre tagolja.

Az első rész fő témája a felelősségre való felszólítás

Ebben a részben a szerző a zsidóság szociáletikai alapfogalmait magyarázza. A részletezés igénye nélkül emelném ki a magyarázott fogalmakat: igazságosság, irgalmasság, cselekvő szeretet, szentség (Isten nevének szentsége), a békesség útja és a világ kijavítása. Egész egyszerű, mindennapi történésekkel világít rá a szerző arra, hogy nemcsak megérteni, beszélni kell ezekről a fogalmakról, hanem megélni kell azt, amit tanítanak. Az édesapja temetése döbbsenti rá, hogy a jó cselekedeteink túlélnek bennünket, noha Shakespeare szerint a gonosz, amit teszünk, az él tovább utánunk, és minden jó tettünket velünk együtt temetnek majd el – mondja Marcus Aurelius. A temetés előtti napokban, amikor a barátok, ismerősök felkeresik, az általuk elmondott, édesapjáról mesélt történetek döbbsentik rá arra az igazságra, hogy az emberekben rólunk nem az marad meg, hogy mennyit kerestünk, milyen autót vezettünk, hanem hogy hogyan viselkedtünk velük. Mennyire voltunk érzékenyek szenvedéseire, mennyire tartottunk ki mellettük, és hogy a legnagyobb adottság az, hogy tudjunk embertársaink számára adni.

---

²² Réti János, *A zsidóság nagykövete: Sir Jonathan Sacks, Nagy-Britannia egykori főrabijja* (<https://zsido.com/zsidosag-nagykovete-sir-jonathan-sacks-nagy-britannia-egykori-forabbija/>).

Marx szerint a vallás a nép ópiuma. Kábító hatása van, és elhitheti az emberrel, hogy mindent el kell fogadni, mert minden Isten akarata. Tehát Marx végkövetkeztetése az, hogy ha a világot meg akarjuk változtatni, a vallásnak el kell tűnnie. Amit azonban Marx nem vesz figyelembe, mondja a szerző, az az, hogy az Izrael vallása az antik világ egyik paradigmaváltásból született: az isteni hatalom beleavatkozott a történelem menetébe azáltal, hogy az erőtlenek, esélytelenek mellé állt. Isten pedig meghívja az embert, hogy partnereként kivegye részét a szabadítás munkájából. Az ember feladata egy olyan társadalmat létrehozni, amely az isteni igazságosság alapjaira épül. Ábrahám, Mózes, Ámos és Ézsaiás, de sorolhatnánk mindenik prófétát, egy ilyen társadalomért emel hangot a papság vagy királyok előtt.

Hogy mit jelent az irgalmasság, azt semmi sem világítja meg jobban, mint egy haszid történet tanulsága: „Zsoltárokat az angyalok is tudnak felolvasni, de csak az emberek tudnak a szegényeken segíteni. Az irgalmasság fontosabb, mint a zsoltárok recitálása, mert az angyalok képtelenek az irgalmasságra.”³

Maimonidész 12. századi zsidó bölc, filozófus és orvos szerint sosem láttunk még olyan zsidó közösséget, ahol ne lenne pénzalap a szegények számára. Ezt akkor mondta, amikor a zsidó közösségeket mindenhol Európában üldöztetés fenyegette. A szerző az adakozással kapcsolatosan humorosan jegyzi meg, hogy a bölcsek a Mózes öt könyvével kapcsolatosan ironikusan említik meg: amikor Izrael népe a pusztában volt, Áron arra kérte őket, hogy gyűjtsék össze arany ékszereiket, hogy abból egy aranyborjút készítsen. Hallgattak rá, és minden ékszerüket neki ajándékozták. Amikor Mózes arra szólítja fel őket, hogy adományozzanak, mert el kell készíteni a Szent Sátrat, olyan lelkesen adományoznak, hogy Mózes kell leállítsa az adománygyűjtést. A két történetnek van egy közös vonása: az adakozásra való készség. A rabbik később mindehhez még hozzáteszik: „ha valaki kegyetlen, és nem ismer együttérzést, ez elég ok arra, hogy kétségbe vonjuk származását.”⁴ Ha valakiben nincs meg az adakozás készsége, ez azt bizonyítja, hogy nem ismeri a zsidóság etikájának lényegét – egészíti ki a rabbik mondását a szerző.

---

³ A szerző a következő könyvből idézi a történetet: Reuven Bulka, *Work, Life, Suffering and Death* (Northvale, NJ: Jason Aaronson, 1988). 185. o. A tanulmányban fellelhető idézetek fordításait, holland nyelvről, a szerző végezte el.

⁴ „A Mídrás Sir hásim r. 6. mondja: »az az ajtó, mely nem nyílik a szegény előtt, kinyílik az orvos előtt.« Vegye az ember a szívére, hogy ő is kéri minden órában táplálékát a Szenttől, áldassék! – és miként ő kéri, hogy hallgassa meg az ő fohászzkodását és imáját, úgy hallgassa meg ő is a szegények fohását. Szívlelje meg az ember azt is, hogy körforgás ez a világban, mert végül ő, vagy a fia, vagy az unokája is odajuthat, hogy alamizsnát kell elfogadnia. Ne jusson eszébe sohasem

A fogalmi tisztázás végett figyelemre méltó, ahogyan a szerző rávilágít arra, hogy az igazság fogalma a zsidóság számára érthetetlen az irgalmasság és jogosság fogalmai nélkül. Hogy érthető legyen miért, egy egyszerű történettel szemlélteti: ha adományozok 100 eurót, és a pénzt rendeltetése szerint használják fel, akkor egy jogos cselekedetet hajtottam végre, ha pedig nem, akkor egy irgalmas cselekedetről beszélhetünk. Egy talmudi történet szerint pedig Akiba rabbit megkérdezi egy római kormányzó, Tineius Rufus, hogy „a ti istenetek szereti a szegényeket, akkor miért nem viseli gondjukat?” Rabbi Akiba így válaszol: „mert mi általuk szabadulunk meg a Gyehenna büntetésétől [arra utal, hogy az irgalmasság kiengesztelést hoz].”⁵

Amikor a szerző Isten nevének szentségéről ír, és arról, hogy mit jelent a Nevet megszentelni, ismét történeteket mesél. Janusz Korcak (1878–1942), lengyel-zsidó orvos, akit „öreg doktornak” is neveztek, egész életét a gyermekeknek szentelte. Árvaházakat alapított, és gyermekpszichológia témában írt könyveket, melyek közül egyiknek a címe *A gyermek joga a tiszteletre*.⁶ Szívesen beszélt arról, hogy az ismeretlen ember mindenik gyermekben mindannyiunk jövőbe vetett reménysége. Amikor eljött az ideje, hogy a rábízott gyermekek elmenjenek az árvaházból, a következő mondatokkal búcsúzott tőlük: „Istent nem tudom odaadni nektek. Őt ti kell majd megtaláljátok az életek csendes elmélkedései idején. Az emberek iránti szeretetet sem adhatom nektek, mert nincs szeretet megbocsátás nélkül, és a megbocsátást mindenki maga kell megtanulja cselekedni. Én csupán egy dolgot adhatok nektek: a vágyakozást egy jobb élet után, egy olyan élet után, ahol igazság és jogosság uralkodik. Lehet, hogy egy ilyen élet még nem létezik, de lehet megvalósulhat holnap. Ha igazán vágyakoztok utána.”⁷ 1942-ben az árvaház lakóit Varsóból Treblinkába szállítják. Az orvosnak lehetőségében áll megszökni, de nem él a lehetőséggel. Kettőszáz gyermekkel együtt vállalja a halált. Azoktól, akikkel együtt volt életében, nem tudott elszakadni a halálban sem. Így lett élete és halála az

---

szívében azt mondani: hogyan csorbíthatnám vagyonomat azzal, hogy szegénynek adjak? Mert tudnia kell, hogy a vagyon nem az övé, hanem csak zálog, hogy teljesítse véle zálogurának akaratát. Ez az osztályrésze minden fáradozásából a földi világon, mint Ézsaiás (58:8.) mondja: »Jár előtted a te igaz tetted« és a jótett elhárít rossz végzéseket és meghosszabbítja az életet.” A magyar fordítás forrása: <https://zsido.com/fejezetek/a-cedaka-jotekonysag-szabalyai>.

⁵ Babilóniai Talmud, Baba Batra 10a.

⁶ Eredeti cím: „Prawo dziecka do szacunku”, Warschau, 1929.

⁷ Sandra Joseph (szerk.), *A Voice for the Child* (Londen: Thorsons, 1999). 144.

Isten nevének megszentelése. A gyermekekben Isten arcát látta, akit a világ magára hagyott. Ő az élete utolsó pillanatáig megőrizte a hitét ebben az Istenben.

A könyv első részét olvasva vezet rá a szerző arra, hogy miért adta könyvének ezt a címet, amit magyarrá így fordíthatnánk: „egésszé tenni egy összetört világot”. Van egy poszt-biblikus zsidó kifejezés, a *tikun olám*, aminek jelentése vitatott. Általában a „világ helyreállításaként” fordítják,⁸ de Jonathan Sacks szerint a fogalom eredete a zsidó misztikához kapcsolódik. Nem lehet mindent, ami a vallásossághoz tartozik, pontos meghatározásokkal kifejezni, már csak azért sem, mert generációktól generációkig változik a társadalmi kontextus. A *tikun olám* az a fogalom, ami azt fejezi ki, hogy az ember azért van a világon, mert azt Valaki akarta, és mert egyenként olyan feladatot kaptunk, amit csak mi tudunk elvégezni. Nincs két ugyanolyan ember, hely és körülmény. Amit én megtehetek, az egybeesik azzal, amit meg is kell tennem – állítja a szerző, és ezt az emberi kihívásának is tekinti. A *tikun olám* azonban mégsem egy szociális segélyprogram, a zsidó misztika szerint. A kabbalisták úgy gondolják, hogy a világot nem azáltal állítjuk helyre, hogy betegeket gyógyítunk vagy szegényeknek adunk táplálékot, hanem az imádság által és azáltal, hogy betartjuk a parancsolatokat. A misztika nem a testre vagy a világra helyezi a hangsúlyt, hanem a lélekre és arra, hogy amit az emberi gonoszság elrontott, azt kell nekünk kijavítani. Ebből következik az a gondolat, hogy az ember az egyedüli teremténye Istennek, hogy kreativitása által áldást hozzon az emberiségre. Mindannak ellenére, hogy a fogalmat milyen szemszögből próbáljuk meghatározni, legyen az teológiai vagy misztikus, a szerző szerint, amíg van emberi gonoszság a világban, amíg

---

⁸ „Egy tanítás, mely eredetileg a kompromisszumról szólt, a rabbinikus törvények pontosításáról, eredeti értelmük visszaállításáról, és humanizálásáról, továbbá Isten világának misztikus újraösszerakásáról, ez a furcsa, csak félig megértett fogalom egy óriási ernyővé vált, mely alá beállhat bárki, aki valamilyen morális aggodalommal, vagy pitiáner politikai csodaszerral rendelkezik. Magukat a szavakat nem lehet egykönnyen lefordítani. A »t-k-n« héber igét általában úgy fordítják, hogy »megcsinál«, »megjavít«, de azt is jelentheti, hogy »megalapít«. Az »olam« szó általában világnak fordítják, de jelenthet örökkévalóságot, különösen a bibliai és egyéb nagyon korai szövegekben. Így a »l'olam« szó a Bibliában, valamint a liturgikus, illetve a modern héberben egyaránt azt jelenti »örök« (örökké tartó). Egyes esetekben ugyanis a fizikai világra utal, máskor a társadalmi világra, s megint máskor a megvalósult isteni világ álmára. Mindezek a kérdések egyaránt bonyolulttá és jelentésgazdaggá teszik a »tikun olam« kifejezést” (https://orzse.hu/phd/Haberman_disszertacio.pdf, 53).

vannak éhezők és vannak kiszolgáltatottak vagy betegek, addig van mindannyiunk számára olyan teendő, amit csak magunk végezhetünk el. Imádsággal és felelős cselekedetekkel. Egy haszid történet szerint egy rabbi annyira elmélyedt a Tóra tanulmányozásában, hogy nem hallotta gyermeke sírását. Az rabbi apja ölébe vette, és ismét elaltatta unokáját, majd amikor fiát még mindig a könyvek fölé hajolva találta, megszólította: „nem tudom, mit tanulsz, de ha az téged süketté tesz, és nem hallod meg egy gyermek sírását, akkor biztos nem a Tórát tanulmányozod.” A hitben élni azt jelenti, hogy meghallod a szenvedők csendes kiáltását.

A könyv második része a felelősség teológiáját tárgyalja.

Az első részben tárgyalt fogalmakat helyezi teológiai megvilágításba. A felelősség terhéről már a Biblia első fejezeteiben olvashatunk. Az őstörténetek központi gondolata, vallja a szerző, a felelősség születése. Érdekes gondolatként emeli ki Noénak az esetét. Noé igaz volt, tökéletes és istenfélő. Mindent úgy cselekedett, ahogy Isten parancsolta neki. Egy dolgot azonban elfelejtett Noé megtenni: azt, hogy figyelmeztesse kortársait arra, ami következik, hogy imádkozzék érettük, amint azt később Ábrahám teszi Szodomáért és Gomoráért. Noé – tanítják a bölcsek – Istennel járt, Ábrahám azonban Isten előtt (és lesz tökéletes).⁹ A zsidó néphagyomány szerint Noé egy igaz ember esőköpenyben. Két lehetőség van arra, hogy egy esős éjszakán az ember megmelegedjen: vagy felvesz magára egy meleg esőköpenyt, vagy tüzet rak. Az esőköpenyben csak ő fog melegedni, a tűz mellett más is megmelegedhet. Noé, az igaz, még nem ismerte a kollektív felelősség fogalmát.

A szerző szerint a Mózes öt könyvében nyomon követhető nemcsak a felelősség születése, hanem annak útja az egyéni felelősségtől a közösségi felelősségig. A felelősség előfeltétele a szabadságunknak. Izrael népe a szabadság felé vezető úton különböző tapasztalatokkal gazdagodik. Ezeket a tapasztalatokat foglalja össze a szerző és mutatja be gazdag teológiai tartalmukat. A következő fogalmakat helyezi előtérbe: isteni és emberi kezdeményezésről a Bibliában, mi a szent és mi a jó, mi a jelentősége az egy Istenbe vetett hitnek és hogyan lehet a rosszat jóvá tenni. A második rész egyik, meglátásom szerint kiemelkedő gondolata az isteni és emberi kezdeményezés fogalmához kötődik. Ha felületesen

---

⁹ 1Móz 17,1.

olvassuk a Szentírást, úgy tűnik, hogy csak az Isten szabadító tetteiről, csak az Isten kezdeményezéséről van szó, és nem az emberéről. Mintha az üzenet csak annyi lenne, hogy imádkozz, és ne cselekedj. Várj türelemmel, és ne kezdeményezz. Ha Isten akarja, bármi megtörténhet, ha nem, akkor nem. Azonban a szerző szerint ez nem így van. Két misztikus kifejezés alapján bizonyítja ennek ellenkezőjét. Az egyik kifejezés a „felülről való ébresztés”, a másik ennek ellenkezője, az „alulról való ébresztés”. Az első egy olyan történet, ahol mindig Isten a kezdeményező, a második pedig egy olyan, ahol mindig az ember. Az elsőt lehetne „csodának” is nevezni, mint például a tíz csapás vagy a Sás-tenger kettéválasztása. Ezekben a történetekben a természet rendjébe avatkozik bele az Isten. Azonban ezen történetek után az emberi természet változatlan marad. Száraz lábbal kel át Izrael népe a Sás-tengeren, de nemsokára azután elkezdi sírni és panaszkodni. Negyven-napi vándorlás után elkészítik az aranyborjút. A felülről való kezdeményezés megváltoztatja a természet rendjét, de nem az emberi természetet. Az alulról való kezdeményezésből azonban hiányoznak a csoda elemei. Nem változtatja meg a természet rendjét. Viszont az emberre való hatása sokkal erőteljesebb. Magát az embert változtatja meg. Amikor Mózes először hozza le a tízparancsolat kőtábláit, amelyeket Isten ujja írt, semmi változás sem látszik Mózesen. Mikor a saját maga által írt kőtáblákat hozza, akkor arcának bőre sugárzott.¹⁰ A szerző észrevétele szerint a zsidóság történelme csodákkal kezdődik, de az emberi felelősségben csúcsosodik ki. Az ember nem azáltal változik meg, amit értünk tett az Isten, hanem azáltal, amit mi cselekszünk az Isten felhívására.

Ehhez a gondolathoz kapcsolódik a könyv harmadik része

Olyen kérdésekre ad választ a szerző, mint: van-e lehetőség arra, hogy átalakítsuk a szenvedést? Mit jelent az erény káoszelmélete? Milyenek vagyunk mi, emberek? Ki vagyok én? És milyen összefüggés van az álom és a felelősség között?

A szerző szerint a nyugati társadalmat (nyugodtan mondhatjuk, hogy a miénket is) leginkább az fenyegeti, hogy kiszolgáltatottnak érzi magát a politikai hatalommal szemben, és a gyűlölet annyira mélyen gyökerezett életünkbe, hogy azt már lehetetlen meggyógyítani. Frank D. Roosevelt szavait idézve mutat rá arra, hogy „az egyetlen, amitől félnünk kell, az

---

¹⁰ 2Móz 34,29.

a rettegés maga”, majd hozzáteszi: a rettegés egyetlen ellenmérge a felelősségtudat. Egy kevés fény, mondták a zsidó misztikusok, megsemmisíti a sötétséget. Ha sok apró fényt egymás mellé helyezünk, akkor rájövünk, hogy a reménység nem illúzió, hanem valóság. Nem a gonoszé, az igazságtalanságé az utolsó szó, hanem a reménységé.

„Nem azért vagyunk itt, hogy átkozzuk a sötétséget, hanem hogy meggyújtjuk azt a gyertyát, ami irányíthat bennünket a sötétségen keresztül egy biztonságos és józan jövőbe” – mondta John Fitzgerald Kennedy; és mennyire igaza volt!

Jonathan Sacks erre bátorít mindenkit: tedd a tőled telhető legjobbat. Isten csak ennyit kér tőled.